Zorn. Minnesord den 22 augusti 1921

Bokutgåva

Stockholm. Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag. 1921

PÅ ÅRSDAGEN AV ANDERS ZORNS FRÅNFÄLLE samlas vi kring hans nyss avslöjade vård på Mora kyrkogård. Den som stått honom närmast har velat genom denna vård hägna den plats, som kyrkan för ett år sedan invigde, och en kamrat till den bortgångne har sörjt för att minnesmärket skulle enligt den givna planen genom linjer och utsirning värdigt påminna om en monumental konstnär och man.

»Hans verk visar hvad han ville.» Dessa stolta och ödmjuka ord har Zorn en gång inristat i koppar under sitt porträtt. Hans verk är hans minnesvård. Naturen gav honom de rika gåvorna, själv såg han till att de icke förspilldes. Hans vilja vart ett verk — må eftervärlden döma därom. Med oavlåtlig flit, i daglig kärleksfull id, tills döden tog verktygen ur hans hand, arbetade han på sitt livs minnesstod. Den står för oss i levande färger och dagrar, med den fläkt av gudomens makt att trotsa förgängelsen, som konsten äger. Zorn var ingen grubblare, ingen av dem som öda dyrbara år i maktlös vånda inför ett beslöjat ideal. Han var en tillbedjare i glädje, men dock i allvar och sanning. Hans konst var utåtvänd, men mycken dold och andäktig möda har det kostat honom att nå den starka ton av triumf, som fyller hans verk. Vad han ville som konstnär var livet. Det är lika mycket blod och sav som det är olja och vatten i hans tavlor. Pulsen går stark i dem, färgerna leva, linjerna leva. Med rätta lemnade därför Zorn, som var en mästare även i begränsningen, åt andra de bleka drömmarnas palett. Avstod han därmed från fantasiens värld, så var han nöjd att vara en av de suveräna härskarna på verklighetens rika marker; och där en inneboende andlighet trängde fram till ytan, där greps den av hans hand snabbare och säkrare än av diktarens famlande och tvekande pänsel.

Men här är den stad, där det timliga livets besegrare reser sina segertecken. Den som vandrar här frågar med skalden: Vad säga de fredliga vårdar? Varje grav, med eller utan vård, har en mänsklig levnadshistoria att berätta. Märklig och ovanlig även i sina yttre drag är den historia, som denna ovanliga vård förtäljer. Gossen från Mora, som lottlös gick ut i världen och vann ära och guld i främmande land

och kom igen till sin mors stuga som en lyckoprins — alla kunna den sagan. Många äro också de, som med större eller mindre rätt finna sig kallade att lemna bidrag till Zorns biografi och karakteristik. Han var känd överallt. Hans brusande levnadslust, hans soliga lynne, hans godmodiga humor, hela hans originella snille drog umgängesvänner till honom, som ljuset drar malarna. Den allmänna bilden av Zorn är längesedan färdig. Den låg utmärkt för den populära bildkonsten. Han var stor i måtten, hans dygder och fel sprungo folk i ögonen. Han tycktes i mycket handla efter egna lagar, han imponerade genom det lugn, som han satte emot alla omdömen. Han var ett ämne till en folkgunstling, och han har också blivit det. De som kommit honom närmare kunde i denna minnesstund ha mycket att tillägga och mycket att rätta i fråga om en bild, som den allmänna uppfattningen endast kunnat yxa till i grova och delvis falska drag. Nyansernas rikedom var stor i denna sammansatta personlighet, som hölls ihop av en förunderlig enande kraft. Det är en vansklig sak att dö. Ens rätta minne lever kvar i några kännande sinnen, men känslan har svårt för att tala och utreda, och dess logik har ingen beviskraft för utomstående. Men vänskapen ser och förstår för egen del. Ofta är det i liksom tillfälliga glimtar en själ klarast visar sig för en annan. Någon av oss erinrar sig kanske just nu ett samtal med Zorn i en stilla stund, då han vart förtrolig och barnsligt enkel och god, och skulle vilja infoga det i hans biografi, om det vore möjligt utan hans varma tonfall och den vackra blick, som ledsagade orden. Någon gömmer kanhända ett av hans sällsynta brev eller några lekande verser på en bemärkelsedag, i vilka en öm själ dallrar under skämtet med oförklungen äkthet. Här står kanske någon kamrat till Zorn från hans

unga dagar, som just nu tänker på hur han var genial även i konsten att utan prål visa en fin och grannlaga tillgivenhet, en mans redliga sinnelag. Allt detta är vänskapens minnen

och håvor, kära att bevara och kära att nämna i dag vid sidan av vad var man vet om riksgivaren Zorns öppna hjärta och öppna hand.

För mig får Zorns minne sin fullaste och vackraste belysning, då jag ser det i samband med hembygden. Han var och förblev en trofast dalkarl. Det namn han bar var utländskt. Han gjorde det internationellt och visste att väl hävda den glans han gett det. Men detta främmande namn är numera så dalskt som trots något. Han glömde ej, som mången världsvandrare gör, sitt ursprung. Till socknen, där hans vagga stått i den stora vattenflodens vår, återvände han från sina konstnärsfärder med en känsla av samhörighet, som växte, ju mer han reste. Hur anlagens arvslinjer löpa är i allmänhet svårt att uppdaga, och det meddelas från pålitligaste håll, att Zorn haft starkt estetiskt påbrå från fädernet. Så mycket lyckligare var det då, att han även här uppifrån hade ett oförnekligt gry i och genom hela sin stams gamla handafärdighet, som han visserligen drev oändligt längre än Dalarnes alla trätäljare och kistmålare. Detta sin konsts folkliga ättartal har Zorn aldrig förnekat utan tvärtom härligen bestyrkt. Han var en självgjord man, det var hans glädje, och som man kunde vänta, stod han bland de allra yttersta på motsatta sidan till den uppkom- lingsbrackighet, som ringaktar sina anor. Man vill då också tro, att han här uppifrån ärft det självständighetskrav, som han fick rikligen tillfredsställa och åt vilket han rest ett vårdtecken i Vasastoden vid Siljan.

Och först då man tänker på Zorn som en son av det folk, bland vilket han växt upp, tycker man sig förstå något av den inre mekanismen i hans natur. Stora motsättningar driva där sitt spel. Det är som ett krångligt urverk med många hjul, men oron själv är regulatorn, och det helas gång blir stadig och trygg som en god Moraklockas. Han hade den obetvingliga lusten att vandra och lära. Han hade en ofantlig lätthet att tillägna sig främmande bildning, främmande språk, främmande skick ända till raffinemang. Men som något helt naturligt axlade han åter Morarocken eller pälsen och gick ut i de ålderdomliga byarna, där han fann sig tillrätta, som han aldrig varit borta, där han fick tala sin barndoms tungomål oförvanskat med sina jämnåriga, där han var Grudd Anders lika självfallet, som han för andra var den världsberömde Zorn. Det var ingen maskerad i detta och ingen uppstyltad patriotism. Det var en äkta patriotism i varje lugnt och välbehagligt andedrag i hembygdens luft.

Han blev Dalarnes eller rättare dalfolkets målare, sådan som ingen annan landsända haft. Han målade urmakaren och bysmeden så, att hans vördnad för de utdöende hedervärda yrkena sken igenom. Han målade de gamla spelmännen, de sista som kunnat skapa låtar på uråldrig melodisk grund, och stråkens flykt förrådde, att målaren själv var gripen av samma musiks genius. Han målade Midsommardansen, där rörelsen och ljuset oförlikneligt bundo och bevarade förtrollningen från hans egna ungdomsnätter. Han målade kvinnorna i fanfarlik prakt, aldrig tröttnande lovsånger till rasens hälsa och fägring. Med största rätt målade han bland typerna sig själv; med en hövdings värdiga pomp bär han den ståtliga folkdräkt, vars bruk han återupplivat.

Han blev en bevarare i stort av bygdens gamla kultur. Det var ingen vanlig samlarvurm, som drev honom, och inget enbart s. k. etnografiskt nit. Det gällde den odling, ur vilken han själv växt; den hade hans djupaste kärlek och intresse. Som den enda ansvarige arvingen i ett utdömt hus ville han rädda vad han kunde, innan förstörelsen kom, som flyttar bopålar och skingrar bohag. Och högt stod för honom denna odlings förträfflighet. I Gopsmor hade han ett tempel för sin traditionskult. Dit drog han sig tillbaka, då den moderna kulturen ibland blev ursprungsmänniskan inom honom för fadd. Ingen som sett honom där kan betvivla det allvar, varmed han levde sig in i stämningen inom dessa färgmogna furuväggar. Där var allt oförfalskat primitivt, och husbondens egen mästarhand skar de nya träskedarna vid kvällsbrasan. Även den utbördes gästen lät sig gärna dragas in i denna meningsfulla lek, om han än avstod från att dela härdighetens högsta fröjd i det vinterbistra eldhuset invid älvens is, och han förstod — om han hade någon uppfattning —

att det hela för Zorn var ett behövligt avbrott, ett friskt bad i ren och kärv natur.

Zorn var icke natursvärmare i den sentimentala meningen. Men han var som ett med naturen, en företeelse i den, liksom det i hans väsen fanns en betydlig elementär obändighet. Som varje riktig karl förstod han farans tjusning. Han fann en lust i att låta sin släde sträcka ut i vinande trav över bågnande isar, att låta sin båt sticka ut på vida och upprörda vatten. Men dristigheten var icke dumdristighet. Han var situationerna vuxen, det fanns säker hand och säkert öga hos denne naturens son. Mitt sista minne av Zorn är en fiskefärd i fjol utför forsarna mellan Gopsmor och Mora. Som jag såg honom hela denna dag, den sista dag han njöt av sin förtrogna nejds djärva behag, med glömda krämpor, med glittrande munterhet, tycktes han mig ännu en gång ung och som en mästare av Dalarnes sommar. Jag är tacksam att det vart mig förunnat att samla slutintrycket av Zorn på en dag, då han var som bäst.

Det står på denna kyrkogård en annan minnessten, som nog i dag fallit mången av oss i hågen. Det är den vård, som Zorn i fjol reste åt sin moder. Han har själv skulpterat porträttbilden därpå, det är alltså ett av hans sista verk. Hon står framför ett fönster, och ett gyllene ljus står stilla bakom den blida gestalten. Zorn var ingen symbolist, men denna bild gör ett visionärt intryck. Det gyllene ljuset är som ett förklaringsskken i dubbel bemärkelse. Det är bilden av hans förklarade moder, hans Mona, men hon står där också som representanten för en moder i vidare mening, hans land. Det ljus, vari han såg sitt land, förklarar för oss mycket av det innersta hos Zorn.

Vi stå på ett ödmjukhetens rum, där det susar omkring oss: Skröpligt är allt vad människa är. Ja, för visso. Vi begrunda det även nu, då vi tänka på detta lysande och lyckosamma liv. Även den starkaste har sina fiender, som till slut bli honom övermäktiga. För mycken kraft bryter sig själv, som de stolta vågorna sätta sig mot stranden. Bruten sökte Zorn sitt sista skydd i sitt hem, hos sitt livs goda skyddsande. Han slutade här, där han börjat. Ett stort stycke Dalarne, och mycket mer dessutom, gick bort med Zorn, men stora stycken av dess ursprunglighet och skönhet har han bevarat åt kommande släktled.

Ansenliga gåvor har Mora fått av sin son Anders Zorn, ej blott materiella, men en ny glimmande frejd, liknande den då i forna tider hövidsmän skapades ur dess skogars djup. Som en krona på sina drömmar om denna landsdels föregångsrätt och yverborenhet har han förordnat, att en stor del av hans konstnärliga kvarlåtenskap skall stanna här. Det minnesrika Mora har från i dag ett nytt äreminne att uppvisa, vården över Zorn. Den är sprängd ur Gesundas famn, Gesunda, dit han stämde Dalarnes spelmän till möte och tävlan. Gamla melodier spela omkring den. Sägner skola spinna sin väv omkring den. Minnet skall skifta i dunkel och ljus. Men väl skall man här förstå och på summan av Zorns livsgärning tillämpa, vad han skrev på mödernemålet om sitt konstnärsskap:

GÄRDI ONUMS WEISER WEN AN WILDÄ.